

SZÓMÚZEUM

Ódon, furcsa, érdekes, bolondos,
emlékezetes szavak, nevek, címek tára

*Ha egyszer megízleltük a szavak ízét,
elménk nem tud többé lemondani róla.
Gondolatokat szűrcsölnünk belőle.*
(J. Joubert)

HAJDU ENDRE

SZÓMÚZEUM

Ódon, furcsa, érdekes, bolondos,
emlékezetes szavak, nevek, címek tára

TINTA Könyvkiadó
Budapest, 2009

AZ ÉKESSZÓLÁS KISKÖNYVTÁRA 5.

Sorozatszerkesztő
BÁRDOSI VILMOS, KISS GÁBOR

Első kiadás, 2008
Második, bővített kiadás, 2009

ISSN 1786-4925
ISBN 978 963 9902 07 7

© Hajdu Endre

Kiadja a Tinta Könyvkiadó, Budapest
A kiadásért felel: a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Borítóterv, tördelés: Heiszer Csaba
Grafikus: Fekete Balázs
Nyomás és kötés: Kinizsi Nyomda
Felelős vezető: Bördős János igazgató

Minden jog fenntartva.
A jogtulajdonosok előzetes engedélye nélkül a mű
sem részleteiben, sem egészében semmilyen eljárással
nem reprodukálható.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
ÉRTELMEZŐ RÉSZ TÉMAKÖRÖK SZERINT	9
1. Állatvilág	9
2. A magyar... ..	12
3. Divat, ruházkodás	14
4. Filozófia	16
5. Fizika	17
6. Földrajz	18
7. Gazdaság, kereskedelem, pénz	22
8. Háború, katonaság	23
9. Háztartás, táplálkozás	25
10. Intézmények, társulatok	27
11. Ipar	30
12. Irodalom, költészet	31
13. Jog	34
14. Kémia, anyagfajták	35
15. Közlekedés, posta	37
16. Lélektan	38
17. Matematika	39
18. Mesterségek, foglalkozások	40
19. Mitológia	42
20. Műszaki tudomány, technika	43
21. Művészet	44
22. Nevelés, oktatás	45
23. Növényvilág	46
24. Nyelvi lelemények	47
25. Orvostudomány	52
26. Politika	55
27. Személyek	56
28. Színház	60
29. Szórakozás, sport	61
30. Tárgyak, eszközök	63
31. Társadalom	65
32. Természettudomány	66
33. Történelem	67
34. Újságírás, sajtó	69

35. Vallás	72
36. Vendéglátás	74
37. Zene	75
38. Álnevek és gúnynevek	76
39. Névfelidézõ kifejezések	78
BETŰRENDES MUTATÓ	81
KÖZNYELVI SZÓJEGYZÉK	108
TÁJÉKOZTATÓ A SZÓANYAG ALKOTÓIRÓL, HASZNÁLÓIRÓL	123

ELŐSZÓ

Mert a Nyelv: Noé-Bárka
(Juhász Ferenc)

A nyelvi szépség legbővebben buzgó forrása a költészet, de az anyanyelvét szerető, a szavakat ízlelni tudó ember örömét vagy legalább szellemi táplálékát képes lelteni a nyelv más tájain kalandozva is. Hiszen nyelvi élményt akár egy személynév vagy egy újságcím is adhat. Érdemesnek tűnt egy olyan gyűjtemény összeállítása, mely a köznyelvben és az irodalmi nyelvben meg nem honosodott, de nyelvileg vagy érzelmileg figyelemre méltó szavakat, neveket, a nyelv tengerének olykor meglepő hordalékait tartalmazza. Tehát egyfajta szómúzeumot tart kezében az olvasó, mely természetesen hiányos, mint minden múzeum.

Mára értékévé váltak, vidámítanak, esetleg álmélgodásra készítetnek a múlt, a népi nyelv, a sajtó vagy a nyelvújítás kedves, naiv, bizarr vagy esetlen szóeleményei.

Az élet különféle területeiről származó – többnyire régi – szavak gyűjteménye a jelen összeállítás, melynek anyaga főként

– az utóbbi, mintegy háromszáz évben született, meg nem honosodott, de olykor eredeti, lényegre tapintó magyarítványok pl. *tengődi*: proletár, *hegymőgi*: ultramontán,

– a természettudomány egyes elavult, mosolyt fakasztó állat- és növénynevei pl. *nyöszörgő mimők*: csuklyásmajom, *röstenök*: lajhár, *pofoktátkanaf*: valamilyen csalánféle,

– mulatságos régi orvosi műszavak pl. *alfelpöfeteg*: aranyér, *félkappan*: nőszésre kevésbé alkalmas férfi,

– meghökkentő intézmény- és szervezetnevek pl. *Sírásó Ifjak Társasága*, *Balaton Leccapoló Társulat*,

– mai olvasó számára kacagtató újságnevek pl. *Mátyásfüldi Bájharsona*, *Stószfürdői Vészkürt*,

– ízes vagy szókimondó népi kifejezések pl. *begyeredés*: erekció, *Pilátus konyhája*: árnyékszék,

– egykor élt magyarok érdekes vagy furcsa nevei pl. *Másvilági Izsák*, *Pacsirta Titusz*, *Kende Kanut*,

– bizarr írói álnevek pl. *Letörth Ágh*, *Lengenádfalvay Kottlik Zirzabella*,

- szóereklyék, melyeket a magyar múlt egy-egy feledhetetlen alakja alkotott vagy használt pl. *apostoli bitor*: Ferenc József (Széchenyi István szava), *a magyar Golgota*: Arad (Kossuth Lajos szava),
- a történelmi Magyarország megragadó szépségű földrajzi, ill. helységnevei pl. *Keselymező*, *Hattyúpatak*, *Ördöngösfüzes*,
- és említhetők a délibábos nyelvészet – Horvát István-alkotta földrajzi szófejtései pl. *Istókhalma*: Stockholm, *Magyar rét*: Madrid,
- bolondos szóalkotások pl. *szaladműszer*: láb, *füttylik*: száj.

Múzeumba – szómúzeumba – való régiség, de nem ócskaság e gyűjtemény legtöbb szava, melyekből valóban lehet gondolatokat meríteni. Akad köztük olyan is, melynek elmaradt meghonosodása sajnálható; szebb volna a *csillámszirt* a gneisz-nél, a Jókai által használt *kölen* az azbesztnél, a *veszteghely* a karanténál stb.

A gyűjteményben szerepel néhány, a közelmúltban született szó is, (pl. Határ Győző remek szóeleményei), remélve meghonosodásukat.

A gyűjtemény első része az ÉRTELMEZŐ, mely 39 osztályba sorolva csoportosítja a gyűjteménybe illőnek vélt szavakat, szócikkeket. A BETŰRENDES MUTATÓ abc-sorrendben tartalmazza az ÉRTELMEZŐ anyagát (több mint 2000 tétel), jelzi, hogy az adott szó melyik témakörben található. A KÖZNYELVI SZÓJEGYZÉK abc-sorrendben tartalmazza az ÉRTELMEZŐ anyagát, de megfordítva: a mai megnevezés áll elől, és az érdekes, régi alak mögötte.

Az osztályozás nem tudományos, miként az egész mű sem az. Itt-ott fel van tüntetve, hogy kitől ered, ill. ki használta a szót, de e tekintetben sem lehetett cél a teljesség vagy a tudományos igényesség.

Elsősorban a mulattatás e mű célja, de talán feltehető, hogy orvosságot is jelenthet a napjainkban tapasztalható nyelvszegényedés ellen. Számos olyan régi szót tartalmaz a gyűjtemény, melyet művelt magyar ember nem felejtett el, s talán örömet jelent azok számára, akiknek készült, anyanyelvünk s a költészet híveinek.